

The rediscovered
MAGYARY-KOSSA GYULA

MAGYARY-KOSSA was
born 150 years ago – the Kossa
reaction

Gálfi Péter^{1*}
Koósné Török Erzsébet²

P. Gálfi^{1*}
E. Koósné Török²

1. SZIE ÁOTK Gyógyszertani és
Méregtani Tanszék
1078 Budapest
István u. 2.

* e-mail: galfi.peter@aotk.szie.hu

2. SZIE Kosáry Domokos
Könyvtár és Levéltár
Gödöllő

Az újra felfedezett Magyary-Kossa

150 éve született MAGYARY-KOSSA GYULA – a Kóssa-reakció (1. rész)

IN MEMORIAM

ÖSSZEFOGLALÁS

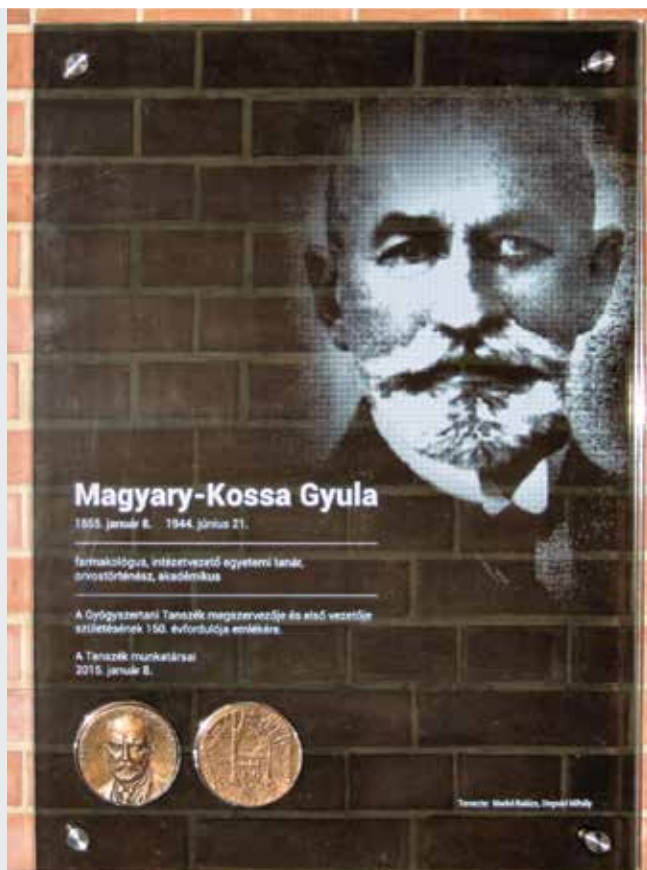
2015. január 8-án, MAGYARY-KOSSA GYULA születésnapján emlékeztek meg a neves tudós születésének 150. évfordulójáról a Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Karának Gyógyszertani és Méregtani Tanszékén. Kóssát* 1896. január 1-jétől nevezték ki az újonnan alapított Gyógyszertani Intézet vezetőjévé és egyben a Magyar Királyi Állatorvosi Akadémia nyilvános rendes tanárává, ahol 1935-ig a gyógyszer-tani tanszék igazgatója, majd egy évig helyettesként vezetője volt. MAGYARY-KOSSA GYULA a gyógyszer-tan és főként a méregtan tudományágának egyik hazai megalapítója volt.

SUMMARY

The 150th anniversary of Gyula Magyary-Kossa's birth was commemorated on 8 January 2015, on his birthday, at a ceremonial event held at the Department of Pharmacology and Toxicology, Faculty of Veterinary Science, Szent István University. Kóssa had been appointed head of the newly established Institute of Pharmacology and, at the same time, full professor of the Royal Hungarian Veterinary Academy, where he acted as director of the Department of Pharmacology up to 1935 and then as head of the department as a deputy for an additional year. Gyula Magyary-Kossa was one of the founders of the disciplines of pharmacology and, especially, toxicology in Hungary.

* Az eltérő Kóssa, ill. Kossa név használatáról a későbbiekben lesz szó.

MAGYARY-KOSSA GYULA születésnapján, 2015. január 8-án emlékeztek meg születésének 150. évfordulójáról a Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Karának Gyógyszertani és Méregtani Tanszékén. A Tanszék által rendezett esemény összekapcsolódott a PROF. DR. SÓTONYI PÉTER dékán úr által 2014-ben indított „Ismerjük meg egymást” tanszéki bemutatással. A megemlékezés és a bemutatás során emléktáblát avattak, amelyet MARKÓ BALÁZS, a SZIE Ybl Miklós Építéstudományi Karának dékánja és munkatársa, UNGVÁRI MIHÁLY tervezett (1. ábra).

1. ÁBRA. MAGYARY-KOSSA GYULA születésének 150. évfordulója alkalmából felavatott emléktábla a Gyógyszertani és Méregtani Tanszék télikertjében (DR. KŐVÁGÓ CSABA felvétele)

FIGURE 1. The memorial plaque inaugurated in the winter garden of the Department of Pharmacology and Toxicology on the 150th anniversary of GYULA MAGYARY-KOSSA's birth (Photograph taken by DR. KŐVÁGÓ CSABA)

MAGYARY-KOSSA GYULA UTÓÉLETE

MAGYARY-KOSSA GYULA orvosdoktorról, az 1896-ban alapított Gyógyszertani Tanszék (akkor intézet) megszervezőjéről és első tanszékvezetőjéről eddig számos közleményben emlékeztek meg. Halála évében több nekrológ jelent meg róla: MAGYARY-KOSSA GYULA DR. † 1865–1944 (1); *Állatorvosi Lapok*, 1944. 67. 79–80. (4); *Orvosi Hetilap*, 1944. 88. 335. (1) és VÁMOSSY ZOLTÁN: MAGYARY-KOSSA GYULA 1865–1944 (3). Születésének 100. évfordulója alkalmából KARASSZON DÉNES emlékezett meg róla (2). Születésének 125. évfordulóján, 1990-ben emlékülés és szoboravatás volt az Állatorvos-tudományi Egyetemen (*Magyar Állatorvosok Lapja*, 1990. 45. (8.) 491–504.; *Phylaxia Állategészségügyi és Takarmányozási Közlemények*, 1990. 239–241., 251–253.). A Gyógyszertani és Méregtani Tanszék előtt álló Magyary-Kossa Gyula-szobrot, amely DOMONKOS BÉLA alkotása, 1990. január 5-én leplezték le. Az ünnepi ülés alkalmából az állatorvosi farmakológia és toxikológiai kutatások terén végzett kiemelkedő munka elismerésére Magyary-Kossa-emlékérmeket is alapítottak, ami szintén DOMONKOS BÉLA alkotása. Az előlapon a professor arcképe és az „IN MEMORIAM JULII MAGYARY-KOSSA” felirat, a hátlapon a gyógyszerertani tanszék épületeinek képe és az előtte lévő park egy része látható.

AZ ÁLLATORVOSI GYÓGYSZERTAN OKTATÁSÁNAK TÖRTÉNETE ÉS A GYÓGYSZERTANI INTÉZET ALAPÍTÁSA

Az állatorvosi képzés megindulása idején (1787) TOLNAY SÁNDOR (1747–1818) latin nyelvű egyetemi tankönyvében (TOLNAY ALEXANDER: *Artis veterinariae compendium pathologicum*. Pestini–Posoni–Lipsia, 1799.) 74 recipemintát közölt, amelyek részint a *Taxa Pharmaceutica Posoniensis* (1745), részint az 1779-től Magyarországra is kiterjesztett érvényű *Pharmacopoea Austriaca provincialis* (1775) előírásainak megfelelően szolgálták a gyógyszerismeret és gyógyszerrendelést is ismeretanyagának az állatorvoslásban való meghonosítását.

Az 1851. augusztus 3-án kelt királyi rendelet alapján az állatgyógyintézet kivált a tudományegyetem orvosi karából. Ugyanez a rendelet GALAMBOS MÁRTONT (1820–1872) segédtanári minőségben újra kinevezte, aki a számára előírt három helyett kilenc tantárgyat adott elő, mivel összesen hárman, ZLAMÁL VILMOS, SZABÓ ALAJOS és GALAMBOS MÁRTON alkották az intézmény oktatói karát. Galambos adta

elő a növénytant, a kémiát, a gyógyszeriant, a rendelést, a természetrajzot, az állattenyésztést és a szülészetet, az általános kór- és gyógytani ismereteket, valamint a kórbonctant. Az önálló intézménnyé válást követően lehetővé vált és fontos lépés volt az új telephelyre költözés. Így vásárolta meg 1859-ben a pesti Orvoskar az akkori Országúton (ma Múzeum körút) az ún. Kunewalder-féle terményházat (kb. az ELTE Bölcsészkar helyén állt). Itt kapott helyet többek között SEMMELWEIS szülészete, BALASSA sebészete és a földszinten az állatorvosi tanszék. Az egyetemtől és az orvosi kartól való teljes elszakadás a székhely megváltoztatásával nem valósult meg ténylegesen. A gyógyszer-ismerettanból és gyógyszer-rendeléstől a gyógyszerhatástannal kiegészülve gyógyszeriantná fejlődő önálló diszciplína oktatásának megindítása és az első magyar nyelvű önálló állatorvosi gyógyszeriant tankönyv megírása az állatorvos-tudomány szakosodása megindulásának korához, különösen GALAMBOS MÁRTON működéséhez fűződik. Az 1860-ban elrendelt magyar nyelvű oktatást segítette 1871-ben magyar nyelven megjelent tankönyve (*Gyógyszeriant állatorvosok és mezzei gazdák számára*), amely 407 oldal terjedelmű, és két fő részre tagolódik. A szerző az „általános részben” foglalkozik a gyógyszer fogalmával, a gyógyszerhatást befolyásoló tényezőkkel, a dózis helyes megválasztásával, az alkalmazás különféle módjaival, majd a receptírás szabályaival. A „különös rész” előbb a szerves gyógyanyagokat ismerteti, majd a szervetleneket, s amennyire lehet, hatástani alapon csoportosítja azokat. A könyv 306 recipemintát is közöl.

GALAMBOS MÁRTON 1872-ben bekövetkezett halála után a gyógyszeriant tanítását VARGA FERENC (1835–1908) vette át, és azt 1874-ig, CZAKÓ KÁLMÁN (1843–1895) külföldről való visszatértéig tanította. CZAKÓ KÁLMÁN 1874-ben a Pesti Magyar Királyi Állatgyógyintézetben a GALAMBOS MÁRTON elhunytával megüresedett álláshelyre, az Állatorvosi Kórbonctani, Gyógyszeriant és Általános Kórtani Tanszékre nyilvános rendes tanárrá nevezték ki, de kinevezése előtt kétéves tanulmányútra küldték. 1874-től 1888-ig az általános kórtan, a kórbonctan, 1874-től 1895-ig a gyógyszeriant előadója, a Magyar Királyi Vetőmagvizsgáló Állomás vezetője, a magvizsgáló állomások szervezője, a gyógyszeriant tudományos és gyakorlati alapjainak megteremtője, a botanika európai hírvű kutatója. Előadta a növénytant is. 1888-tól kezdve, amikor a gyógyszeriant az utóbbi tantárgyaktól különválasztották, és megalakult a gyógyszeriant oszta, a gyógyszeriant és mint melléktárgyat, a növénytant tanította. VARGA FERENC 1888-ban a Magyar Királyi Állatorvosi Tanintézet igazgatója lett, és a tanintézetet 1890-ben Magyar Királyi Állatorvosi Akadémia rangjára emelték. A tanári kar által kidolgozott, 1890. szeptember 29-én elfogadott új szervezeti szabályzat a magántanári habilitálás és az önálló tanszék létesítésének a jogát is megadta. Az ő működése alatt szerveződött meg itt az ország első bakteriológiai intézete, és ekkor, 1896-ban kapott önálló intézetet a gyógyszeriant is. VARGA FERENC igazgatói működése alatt kapott tanszéket HUTYRA FERENC, TANGL FERENC, PREISZ HUGÓ, KORÁNYI SÁNDOR (az 1891/92. tanévben KORÁNYI SÁNDOR a Magyar Királyi Állatorvosi Akadémián helyettesként adta elő az élettant, a szövettant és a természettant), PLÓSZ BÉLA, BUGARSZKY ISTVÁN. A kórbonctantól csak nemrégiben különválasztott Gyógyszeriant Intézet – egyelőre még a botanikát is magában foglalva – a Magyar Királyi Állami Bakteriológiai Intézet számára 1891-ben felépített pavilon földszinti helyiségeit foglalta el. Terjeszkedésre akkor nyílt lehetőség, amikor a Bakteriológiai Intézet kiköltözött a Hungária körúti új épületbe (1899). Attól kezdve az egész épület a Gyógyszeriant Intézet rendelkezésére állt. A Gyógyszeriant Intézet vezetésére KÓSSA GYULÁT kérték fel. Kotlán Sándor szerint: „A gyógyszeriant tanszék működése mind az oktatás, mind pedig a tudományos munkásság tekintetében korszerű keretek között 1896-ban indult meg, amikor e tanszék vezetését Magyary-Kossa Gyula vette át.”

MAGYARY-KOSSA GYULA (1865-1944)

MAGYARY-KOSSA GYULA apja, MAGYARY-KOSSA KÁROLY a debreceni Gazdasági Földművelés Iskolának volt tanára. A család 1909-ig Kóssa néven, majd ezután régi igazolt teljes nevén, MAGYARY-KOSSAKÉNT szerepelt (5, 6). MAGYARY-KOSSA GYULA 1883-ban iratkozott be a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Orvosi Karára, ahol KORÁNYI SÁNDOR és TANGL FERENC évfolyamtársa volt. A doktori oklevelet 1889-ben kapta meg. Ezután a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Gyógyszertani Intézetében BÓKAY ÁRPÁDNÁL gyakornok (1889–1891), majd egyetemi tanársegéd (1891–1893) volt. Részt vett BÓKAY ÁRPÁD tankönyvének szerkesztésében, megbízásából előadást tartott a gyógyszerészhallgatóknak. Tanársegéddé történt kinevezése után, 1891-ben hosszabb tanulmányútra küldték, amelynek során Bécs, Graz, Prága, Lipcse, Halle, Berlin, Jéna, Würzburg, München orvosi egyetemeinek gyógyszerertani tanszékeit látogatta meg. 1893-tól kémiai tanulmányokat végzett egy éven át Than Károly Kémiai Intézetében, ezután nevezték ki az Országos Művegyészeti Intézetbe, ahol FELLETÁR EMIL kísérleti adjunktusaként dolgozott, vérnyomok kimutatásával és toxikológiai vizsgálatokkal foglalkozott. 1894-ben a méregtan magántanára lett. (A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem – a két világháború között Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem – magántanára volt 1894-től 1921-ig, majd címzetes nyilvános rendkívüli tanára 1921-től 1944-ig.) 1896-ban LIEBERMANN LEÓ és TANGL FERENC bátorítására ment át az orvosegyetemről, és vette át a Magyar Királyi Állatorvosi Akadémia akkor önálló, a kórbonctantól különvált gyógyszerertani tanszékének megszervezését és vezetését. Az önálló tanszéket HUTYRA FERENC reformtanterve alapján hozták létre. (Az első önálló, orvosdoktorképzést szolgáló Gyógyszertani Intézetet Magyarországon, Pesten, 1872-ben alapították, amelynek első igazgatója BALOGH KÁLMÁN volt.) A földművelésügyi miniszter 1896. január 1-jétől nevezte ki Kóssát az újonnan alapított Gyógyszertani Intézet vezetőjévé és egyben a Magyar Királyi Állatorvosi Akadémia (1899-től 1933-ig Magyar Királyi Állatorvosi Főiskola, ill. 1934-től 1944-ig József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági és Állatorvosi Kara) nyilvános rendes tanárává, ahol 1935-ig a gyógyszerertani tanszék igazgatója, majd egy évig helyettesként vezetője volt. 1900-ra már a legkorszerűbb berendezésekkel sikerült felszerelnie intézetét. A tudomány élvonalában álló kutatóhelyet 1900-ban a párizsi világkiállításon ezüstéremmel és oklevéllel tüntették ki. Kóssa Gyula egyes mérgek hatását is bemutatta a kiállításon a jellemző testtartásban rögzített, kitömött állatok és rajzok segítségével (cukormérgezés folytán bekövetkező elmeszesedés, pilokarpinnal mérgezett galamb, nikotinnal mérgezett béka, szublimáttal mérgezett nyúl veséje stb.). 1896–1913 között növénytani ismereteket, 1896-tól 1905-ig állatorvoslás-történetet is előadott. 1901-től 1909-ig a Magyar Királyi Állatorvosi Főiskola könyvtárának vezetője volt. Rendezte, katalogizálta a növénytani gyűjteményt, szakszerű pontossággal szervezte, használhatóvá tette, bővítette (gyakran és nagy számban saját adományokkal is) a könyvtár állományát. Az 1904-es és az 1905-ös, valamint az 1920-as és 1921-es tanévekben a Magyar Királyi Állatorvosi Főiskola rektorhelyettesi tisztségét töltötte be. 1936-ban megvált a Gyógyszertani Intézettől, haláláig a fővárosban, valamint a Balaton mellett tartózkodott (3).

Orvostörténeti kutatásai mellett a magyar történelem, irodalom és művelődéstörténet neves személyiségeinek (DEÁK FERENC, KISFALUDY KÁROLY, MADÁCH IMRE, BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS, GRÓF BATHYÁNY LAJOS) betegségeivel, haláluk körülményeivel és a magyar orvosi nyelv történetével is foglalkozott (2). Tudományos munkássága mellett széles körű közéleti tevékenységet is folytatott. 1905-ben a budapesti VIII. Nemzetközi Állatorvos Kongresszus alelnöke, 1907-ben az Országos Állategészségügyi Tanács és a II. Magyar Gyógyszerkönyv szerkesztőbizottsági tagja, 1909-ben pedig az Országos Közegészségügyi Tanács választmányi

tagja lett. 1918-ban a Gyógyszerforgalmi Bizottság tagjává, 1922-ben pedig a Felső Oktatásügyi Egyesület választmányi tagjává kérték fel. 1930-ban lett tagja a Növényvédelmi és Növényforgalmi Iroda szaktanácsának, 1932-ben pedig a Magyar Élettani Társaságnak. 1938-ban a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat tiszteleti tagságát nyerte el. 1918-ban udvari tanácsosi címmel tüntették ki. 1920-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. A *Magyar orvosi emlékek* című munkájával a Magyar Tudományos Akadémia érdemét nyerte el. Az általa közzétett *Magyar orvosi emlékek (1927–1940)* a 20. századi magyar orvostörténelem egyik alapműve. Munkásságának elismeréséül 1941-ben a Budapesti Királyi Orvosegyesület aranydiplomával tüntette ki.

MAGYARY-KOSSA GYULA a gyógyszerteran és főként a méregtan tudományágának egyik hazai megalapítója. Nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy tanítványai tisztában legyenek a gyógyszerek hatástani, fizikai és kémiai tulajdonságaival. Már első közleményeiben foglalkozott a morfinnal, a mérgező növényekkel, a mérgek ellenszereivel. Legjobban a toxikológiai kutatásokhoz vonzódott, mert eredményeit megbízhatóbbaknak tartotta. Országhatárainkon kívül is elismert és megbecsült tudományos eredményeket ért el ezeken a területeken. *Gyógyszerrendelés* (1901) című egyetemi tankönyve (379 oldal terjedelmű, 115 ábrával és 357 vénymintával ellátott egyedülállóan kiváló tankönyv), továbbá a mérgezésekről, a mérgezések diagnosztikájáról, a hazai gyógynövényekről írt szakkönyvei sokáig forogtak közkézen. Német nyelven készített toxikológiai kézikönyve kéziratban maradt, kísérleteken alapuló gyógyszerteran és méregtan kutatásairól készített tanulmányai viszont osztatlan nemzetközi elismerést keltettek. Évtizedeken át volt használatban az állatok rühesedése ellen kidolgozott kén-dioxidos gázkezelési eljárása; az általa kiadott nagy sikerű új gyógyszerekkel jelentős terápiás eredményeket értek el. A nemzetközi szakirodalom „Kóssa-reakció” néven tartja nyilván világszerte alkalmazott mikrotechnikai eljárását a meszesedés kimutatására.

IRODALOM

1. ELEKES Gy.: Magyary Kossa Gyula (1865–1944). *Orv. Hetil.*, 1944. 88. 348–349.
2. KARASSZON D.: Egy magyar orvostörténész. Megemlékezés Magyary-Kossa Gyuláról, születésének 100. évfordulója alkalmával. *Orvostörténeti Közlemények*, 1967. 41. 21–27.
3. VÁMOSSY Z.: Magyary Kossa Gyula. *Orv. Hetil.*, 1944. 88. 335.
4. ZIMMERMANN Á.: Dr. Magyary-Kossa Gyula professzor nyugalomba vonulásához. *Állatorvosi lapok*, 1935. 58. 230–231.
5. http://hu.wikipedia.org/wiki/Magyary-Kossa_Gyula
6. *Keszthelyi Életrajzi Lexikon*. Fejér György Városi Könyvtár. Online. http://www.fgyvk.hu/eletrajzilexikon/?dir=M#M/004_Magyary-Kossa_Gyula_dr
Közlésre érk.: 2015. jan. 8.